

Similituds i diferències de la crisi a Espanya, Grècia, Itàlia i Portugal

Curs d'Estiu Universitat Internacional de la Pau.

Sant Cugat del Vallès. 22 de juliol del 2014

Rosa Massagué

D'ençà que va començar la crisi als països meridionals de la UE ens han dit una mica de tot. El més insultant ha estat qualificar-nos de PIGS, acrònim fet amb les inicials en anglès de Portugal, Itàlia, Grècia i Espanya, però que no vol dir altra cosa que porcs. Hem sigut el sud irresponsable i malgastador davant d'un nord productiu i responsable; la perifèria enfrontada al centre. En termes una mica més acurats científicament es pot dir que la divisòria passa per la de països deutors i països creditors.¹

Com totes les generalitzacions, aquestes qualificacions poden ser inexactes, a més de malintencionades. Entre els països amb greus problemes n'hi ha al menys un que, tot i compartir el fet de ser geogràficament perifèric, ni està al sud ni és mediterrani. És Irlanda, però ja que aquest curs es centra en la Mediterrània, no en parlarem encara que moltes de les coses que diré tot seguit se li puguin aplicar.

Tampoc parlarem de Xipre, la illa que va haver de ser rescatada a causa de la contaminació de la crisi grega. I si aquest curs el féssim al 2015 o 2016 potser hauríem de parlar de França, on les xifres macroeconòmiques dibuixen un panorama més que preocupant.

A més d'estar situats geogràficament en el mateix sud europeu, els països dels que parlarem, és a dir, Espanya, Grècia, Itàlia i Portugal, venen d'una història en la que es repeteixen uns trets comuns:

- Mentre el nord d'Europa s'industrialitzava, el sud vivia en un gran endarreriment. Eren països molt pobres, països agrícoles. Eren economies de subsistència, que a mitjans del segle passat estaven molt malmesos a conseqüència de la guerra (la civil espanyola i la segona mundial).
- Eren països amb una gran inestabilitat política que ja venia del segle XIX.

Més enllà de aquests condicionants històrics i geogràfics, les similituds responen al marc més general en el que es mouen avui les relacions en el món global.

- Tots pertanyen al mateix sistema neocapitalista i amb això no es diferencien de bona part de la resta de països del món. I en tots ells s'hi ha instal·lat l'economia especulativa per sobre de la productiva.
- Tots són membres de ple dret de la Unió Europea i tots quatre pertanyen a l'eurozona, és a dir, la moneda de tots és l'euro.

Si mirem una mica endarrere, a la història, veurem que tots aquests països han passat per dictadures, militars gairebé totes, i que en el seu ingrés en la Unió Europea ha jugat un paper fonamental la vessant política, fins i tot quan la UE o les seves antecessores (Comunitat Econòmica Europea, Mercat Comú) no anaven més enllà de voler crear un mercat europeu i encara avui hi ha grans reticències a la unió política. Però pertànyer a la Unió, entrar al club europeu, era la manera d'assegurar la democràcia en aquests països i també la seva pertinença al bloc occidental en un moment en que la guerra freda dominava les relacions d'un món que encara estava dividit en dos blocs geoestratègics.

Tot i entrar en aquest esquema, el cas d'Itàlia és una mica peculiar. La dictadura Itàlia la va patir abans de la Segona Guerra Mundial, una dictadura que d'altra banda no va ser militar com ho serien en els altres tres països que examinem.

Acabada la guerra, la seva frontera oriental amb la llavors Iugoslàvia comunista li conferia el paper de sentinella d'Occident en aquella part del món davant del bloc encapçalat per Moscou. I això va ser un element determinant en el fet que Itàlia fos un dels sis països signants del Tractat de París, el 1951, mitjançant el qual es creava la Comunitat Econòmica del Carbó i de l'Acer (CECA), embrió de la Unió Europea, convertint-se així en un dels seus fundadors. Això feia que aquell país endarrerit econòmicament i voluble políticament quedés ben ancorat a Occident.

Per tant, en el cas d'Itàlia hi troben a més d'una voluntat política, sobretot un claríssim interès estratègic.

En el cas de Grècia també hi jugava l'estratègia. Allà la dictadura dels coronels que havia començat el 1967 va caure el 1974 a conseqüència de la invasió turca de l'illa de Xipre. Grècia, on moren els Balcans, havia estat un país molt inestable abans i després de la Segona Guerra Mundial.

Tot i que feia frontera amb un país comunista com era Albània, la preocupació era una altra frontera, la que té amb Turquia. D'una banda, les relacions amb el veí turc sempre s'havien distingit per la enemistat. No cal oblidar que Grècia havia estat sotmesa durant segles per l'imperi otomà. De l'altra, la Unió Europea sempre ha menystingut i alhora temut Turquia perquè se l'ha vist com

una amenaça sobretot des del punt de vista religiós però també del demogràfic tot i que se l'havia incorporat a la defensa d'Occident davant el Pacte de Varsòvia amb la seva pertinença des del 1952, juntament amb Grècia, a la OTAN.

Val a dir que aquell ingrés de Grècia a la UE, el 1981 no es va acabar d'entendre ni a dins ni fora. I de fet, l'acceleració de la seva adhesió a la UE passant per davant d'Espanya i Portugal que, sobretot Espanya, estaven molt més ben posicionats, respon a la mala consciència europea per no haver fet res per ajudar a combatre la dictadura durant els set anys que va durar.²

Bona part de grecs sabien que el país no estava en condicions d'entrar i així ho deien públicament. I alhora no es sentien europeus com ens hi podíem sentir nosaltres o els portuguesos, no estaven segurs de la seva identitat europea ni de la seva pertinença a l'Europa occidental. No era estrany doncs que no manifestessin massa interès per Europa a diferència del que es generava a casa nostra.

Pel que fa a fora, el fet que Grècia no tingués frontera amb cap altre Estat membre de la UE i la seva història més ancorada al món oriental que no pas al occidental feia que quan la premsa europea parlava de Grècia sempre ho feia amb l'afegitó d'"aquell país petit i perifèric d'Europa".

El cas d'Espanya és evident. Estava més que clar que Europa no ens acceptaria mai mentre estiguéssim sota una dictadura. Es va haver d'esperar a la mort del general Franco, el 1975, perquè els contactes mantinguts amb Brussel·les es convertissin en autèntiques negociacions que van portar a l'ingrés el 1986 juntament amb la veïna Portugal.

Pel que fa a aquest país, a Portugal, per la seva situació geogràfica a l'extrem occidental d'Europa i per la seva petita dimensió, sempre ha tingut molta por de quedar-se aïllada, de quedar a la perifèria de la perifèria, als marges d'Europa.

Per això el seu ingrés a la Comunitat Econòmica Europea, tenia sí, la voluntat d'assegurar i consolidar la democràcia guanyada el 1974 amb la revolució dels clavells evitant així caure del mapa europeu. Hi ha una anècdota recollida per un periodista de *The Economist*³ que ho explica molt gràficament.

Es veu que poc després d'aquella revolta contra el règim militar, el llavors primer ministre, el socialista Mario Soares, va reunir un dia a una dotzena d'experts en economia en busca del seu consell sobre si a Portugal li convenia demanar l'entrada a la UE. La opinió comuna era la de que l'economia portuguesa era massa feble per aguantar la patacada que es derivaria de

l'obertura del seu mercat a les economies de França i Alemanya. Pensaven que seria molt perillós.

Els experts recomanaven al primer ministre que anés a buscar una fórmula d'associació especial. Un cop escoltades les opinions, Soares els hi va dir: "Senyors, en aquests moments a Brussel·les s'acaba d'entregar una carta demanant la plena integració de Portugal a la Comunitat". Tots van quedar astorats i quan van demanar explicacions el primer ministre els hi va dir que la plena integració era la manera d'assegurar que mai més al país tornaria a haver-hi una dictadura, ja fos de dretes o d'esquerres.

Per als països de l'ampliació dels anys 80, és a dir Grècia, Espanya i Portugal, la Comunitat Econòmica Europea va representar estabilització i el creixement econòmic. Els països es van modernitzar en tots els sentits gràcies als nombrosos ajuts que venien de Brussel·les mitjançant els diferents fons estructurals.

Però per arribar a aquesta bonança s'havien fet grans sacrificis per aconseguir la convergència amb els altres països europeus. Indústries senceres van ser desmantellades o reconvertides, cosa que en molts casos venia a ser el mateix, amb uns elevats costos socials.

Amb les integracions meridionals, la població comunitària va créixer un 18%, mentre que el PIB ho va fer en un 8%. La regió més rica de la CEE era la ciutat estat d'Hamburg, amb un nivell de riquesa del 180% sobre la mitjana europea, mentre que algunes regions gregues superaven per poc el 40% i Extremadura estava al voltant del 55%.

Espanya, per exemple, entre el 1986 i el 2006 va rebre 118.000 milions d'euros, quantitat que representa una xifra tres vegades superior al que va suposar el *pla Marshall* per a tots els estats que se'n van beneficiar després de la segona guerra mundial.⁴

Els quatre països meridionals van haver de fer una altra tanda de sacrificis per poder formar part de l'euro, decisió que va ser molt discutida al seu moment i que encara ho és ara considerant com han anat les coses d'ençà que va esclatar la crisi financera al setembre del 2008.

El deute insostenible d'aquests països meridionals va sacsejar la moneda única entre el 2010 i el 2012 de manera que a dos dels socis --Grècia i Portugal-- se'ls hi van tancar les portes dels mercats i van haver de ser rescatats pels altres membres de la zona euro i pel FMI. Els altres dos, Itàlia i Espanya, el van poder, teòricament, evitar gràcies a l'ajut del Banc Central Europeu (BCE).

Amb rescat real o camuflat, les conseqüències han estat devastadores arreu:

- Més de 27 milions d'aturats, 10 milions més que el 2008; dels quals, 7 milions són joves que ni treballen, ni estudien ni fan cap mena de formació. És un xifra equivalent al 12% de la població activa de la UE que a Espanya i Grècia equival al 26 i 28 %.
- Els sous reals han baixat en picat: 23 % a Grècia i més del 6% a Espanya i Portugal. També ho han fet les pensions.
- Ha augmentat la pobresa i la desigualtat. En general la crisi ha trencat el contracte social sobre el que es va construir l'Estat del benestar després de la Segona Guerra Mundial i en els països que ens ocupa que són els que més tard van poder incorporar-se a aquest Estat del benestar s'han deteriorat de manera alarmant les prestacions socials, els serveis públics fonamentals com són l'educació i la sanitat, i, com denuncien els sindicats, també s'han deteriorat els instruments bàsics d'aquell contracte social com són la negociació col·lectiva i el diàleg social.⁵

Grècia

Grècia s'ha emportat la pitjor part de la crisi, entre altres coses perquè allà les disfuncions eren enormes:

- Jubilació als 50 anys
- Fraus fiscals, descontrol.
- Descontrol en el pagament de les pensions. El Govern s'ha vist obligat a fer dos censos per saber exactament el número de persones amb dret a pensió. Al final sembla que uns 32.000 titulars cobraven una pensió sense tenir-hi dret, sobretot perquè feia anys que havien mort.
- Falsificació de les dades pressupostàries per poder entrar a l'eurozona.
- Despesa incontrolada pels JJOO del 2004.

I també s'ha emportat la pitjor part perquè ha estat un laboratori. Allà es va assajar l'austericidi, es va veure fins a quin punt la societat podia aguantar unes mesures injustes i inhumanes que trinxaven el teixit social i en especial, aquella part més necessitada d'ajut. El resultat d'aquest experiment a Grècia va servir per fer correccions en l'aplicació de les mesures en altres països, però, com podem comprovar diàriament, el resultat és l'empobriment de les capes més febles de la societat a tots els països afectats.

2009. Comença la crisi. El programa del Govern del socialista George Papandreu aplica les primeres retallades de despesa social. Un any després arriba el primer rescat. Més mesures d'austeritat. Més retallades i més pujades d'impostos. Vaga general. Al 2011 la troica diu que no n'hi ha prou, que calen més mesures. I arriba un altre rescat.

Entre el 2008 i el 2013 l'economia grega es va encongir un 23%. I al 2014 l'atur es situa al 28 %. Ara no es descarta un tercer rescat quan l'actual acabi el 2015.

Al principi (2010) va haver-hi moltes protestes, fins i tot molt violentes (hi ha tradició). Van augmentar de manera alarmant el nombre de suïcidis sobretot entre gent gran, jubilats als que ja no els quedava res de res. Al final, molts joves que han vist com les protestes no han servit de res marxen del país.

El novembre del 2011 Grècia va tenir un Govern tecnocràtic imposat per la troica o per Angela Merkel, que pel cas es el mateix, i això també era una novetat en les democràcies europees.

Itàlia

Però aquell país no va ser l'únic. Amb pocs dies de diferència passava el mateix a Itàlia on també apareixia un govern tecnocràtic encapçalat per Mario Monti.

Itàlia és la quarta economia de la Unió Europea i la tercera de l'eurozona, però això no va impedir que fos una de les primeres víctimes de la crisi després de Grècia.

En el cas d'Itàlia però el principal problema és el deute públic que és el segon més elevat de l'eurozona. Des del nomenament de Monti el 2011, a Itàlia li ha faltat estabilitat per portar a terme les mesures que li demanava Brussel·les i coratge per plantejar alternatives. Ara el govern de centre-esquerra de Matteo Renzi ha defensat a Brussel·les i davant d'Angela Merkel mesures de creixement i no només d'austeritat.

Espanya

Fins que va esclatar la crisi, Espanya era considerada una de les economies més dinàmiques de la UE. Ara bé, aquesta economia es fonamentava en dos pilars que han resultat ser inestables d'allò més: el turisme i el sector immobiliari. Sobretot el segon era una mena de gallina dels ous d'or.

Feia córrer el diner, els bancs guanyaven, els particulars s'hipotecaven a uns tipus d'interés i en unes condicions immillorables, el sector donava feina a milers i milers de treballadors. L'atur que a Espanya és estructural, seguia existint però en una quantitat assumible per l'Estat. Hi havia un gran intangible que era la pau social. Tot era fantàstic fins que la bombolla va petar.

A diferència de Grècia, aquí no hi ha hagut rescat de manera oberta. Aquí el que s'ha rescatat és la banca, responsable de bona part de les misèries que la crisi ha generat

També a diferència de Grècia on les protestes al carrer han estat moltes i moltes vegades violentes, a Espanya i concretament a Madrid i Barcelona es va donar el fenomen dels indignats, un moviment de protesta pacífica al que li faltava lideratge i programa, però del que ara se'n comencen a veure els resultats amb l'aparició en l'escena política i amb molta força de Podemos o de Procés Constituent.

També aquí s'ha donat el fenomen de la Plataforma d'Afectats per la Hipoteca, la PAH, que ha aconseguit canviar la normativa europea sobre aquesta qüestió.

Portugal

Al principi, Portugal es va modernitzar ràpidament gràcies a l'accés als fons europeus. El país es va estabilitzar políticament. Els portuguesos van deixar de mirar de reüll a Espanya, país que es va convertir en el seu principal soci comercial.

Després d'uns primers anys molt beneficiosos econòmicament, les coses van deixar d'anar llises. No va passar exactament el que preveïen aquells experts consultats per Soares, però sí que el país, davant d'uns tipus d'interès baixíssims, es va començar a endeutar tot i que va evitar la bombolla immobiliària com la que es va anar inflant a la veïna Espanya o a la més llunyana Irlanda.

El maig del 2011, amb un Estat a punt de fer fallida, la troica aterrava a Lisboa per imposar la seva dolorosa cura d'austeritat. Tres anys després, el maig d'enguany, Portugal ha posat punt final a un rescat que ha deixat la funció pública en el seu esquelet, ha duplicat l'atur (del 7,6% el 2008 al 16,3% el 2013), ha sotmès els lusitans a una pressió fiscal enorme i ha aparcat grans infraestructures com l'AVE Madrid-Lisboa.

Ara les previsions econòmiques són positives. El creixement previst aquest any serà de l'1,2% i sumarà tres dècimes el 2015. L'atur es reduirà l'any que ve fins al 14,8%.

No obstant, la vulnerabilitat de Portugal segueix sent molt elevada. El país ha sortit d'aquest envit com ho va fer Irlanda, sense una xarxa de seguretat, sense unes cauteles de protecció en cas de derrapar. Que el rescat hagi finalitzat no significa que les reformes s'hagin acabat. La sortida del rescat no implica en absolut un canvi de política econòmica ni una millora de les condicions de vida per als soferts portuguesos.⁶

L'austeritat continuarà perquè Portugal ha de tornar 78.000 milions d'euros en 10 anys (110.000 milions sumant-hi els interessos), i per aconseguir-ho no pot abaixar la guàrdia ni donar cap alegria als seus ciutadans.

La crisi ha fet trontollar el consens entre els principals partits, el Socialista (PS), el Social Democràtic (PSD) i el Centre Democràtic Social (CDS) sobre la indissolubilitat del tàndem democràcia i integració europea.⁷

Corrupció i immigració

Vistos en conjunt, hi ha un parell de qüestions que agermanen, si ho podem dir així, a aquests països. Una d'elles és la feblesa de les seves institucions. Aquesta feblesa és el millor adob per a la extensió d'un fenomen criminal com és la corrupció que s'ha convertit en una xacra gairebé estructural.

Una de les seves conseqüències més tremendes és la pèrdua de confiança dels ciutadans en la política i en els polítics, en l'Estat i en totes les seves institucions, en primer lloc la Justícia. És una pèrdua de confiança, d'altra banda, molt comprensible.

Ara bé, la corrupció no es privativa de la perifèria europea, però és aquí, amb la debilitat de les institucions on troba el terreny més propici per a la seva infiltració en tots els àmbits públics i on es produeix a més gran escala, però amb diferències.

Segons l'índex de corrupció del 2013 elaborat per Transparency International,⁸ d'un total del 175 països examinats:

- Portugal ocupa el lloc 33,
- Espanya, el 40,
- Itàlia, el 69,
- Grècia, el 80, lloc que el converteix en el país més corrupte de la UE.

L'altre punt en comú a tres del quatre països, a Espanya, Grècia i Itàlia, es que son una porta per a l'immigració. A Espanya i sobretot a Itàlia les arribades d'immigrants són molt visibles perquè massa sovint acaben en tragèdia. Tots recordem els més de 300 morts en un naufragi davant les costes de l'illa de Lampedusa l'octubre del 2013. No era la primera vegada que això passava tot i que mai hi havia hagut una quantitat tan elevada de víctimes ofegades, ni va ser la darrera.

De naufragis a la costa andalusa també n'hi ha, sense oblidar les dramàtiques escenes a Ceuta i Melilla. Malgrat aquesta visibilitat que es dona a Itàlia i Espanya, Grècia és un dels principals punts d'arribada o, en la majoria dels casos, de trànsit, d'una immigració menys visible perquè arriba per terra creuant la frontera amb Turquia. Alguns càlculs apunten a l'existència d'un milió d'immigrants en situació irregular a Grècia, país la població del qual és d'onze milions d'habitants.

Tot plegat, corrupció, desafecció cap a la política i immigració han fet aparèixer el populisme als països europeus, però pel que fa als quatre dels que estem parlant, és fa difícil generalitzar perquè s'han donat situacions molt diferents.

A Portugal i Espanya pràcticament no s'ha donat el fenomen. A Itàlia el populisme ja governava abans de la crisi amb Silvio Berlusconi i la Lliga Nord i allà també va aparèixer el Moviment 5S, de Beppe Grillo, molt lluny del Front Nacional de la francesa Marine Le Pen, per exemple.

El cas més alarmant és el de Grècia amb l'aparició potent del moviment neofeixista Alba Daurada que ha pres el lloc dels partits polítics i fa les funcions que no fa l'Estat. S'ha colat en l'espai abandonat per l'Estat i la política. Presumeixen de tenir les mans netes. Han passat de no ser ningú a les eleccions del 2009 a tenir el 7% dels vots el 2012 i a entrar per primera vegada al Parlament.

Eleccions Europees 2014:

26,6 %: Syriza Coalició de l'Esquerra radical.

22,7 %: Nova Democràcia.

9,38 %: Alba Daurada.

La suma de Nova Democràcia, d'Antonis Samaras (22,7 %) i el Moviment Socialista Panhel·lènic, de Evangelos Vanizelos (8 %) mantenen la majoria que els permet governar en coalició.

CONCLUSIONS

- Més enllà de les penúries econòmiques per a tanta i tanta gent, una conseqüència molt preocupant d'aquesta crisi és el deteriorament de la democràcia. A països com Grècia i Portugal hi ha gent gran que recorda que sota les dictadures militars respectives no hi havia llibertat però no es passava gana i que ara, amb llibertat i democràcia, sí, i això és perillós per a la democràcia. Cansament quan es constata que les protestes no han servit de res.
- Empobriment dels països amb la pèrdua dels joves més preparats que emigren.
- Coses que van començar a passar a Grècia i que semblava impossible que arribessin a casa nostra, i penso en la manca d'atenció sanitària per a molta gent, penso sobretot en els casos de desnutrició infantil o de pobresa alimentària i en la necessitat d'habilitar menjadors escolars aquest estiu, penso en l'augment de malalties infeccioses com pot ser la tuberculosi, penso en situacions més que crítiques de molta gent gran.

- Em pregunto si tot plegat haurà servit als països mediterranis afectats per corregir disfuncions, fer polítiques socials... I em temo que la resposta és NO. Hi ha grans resistències al canvi. Ara que hi ha indicis de que al menys a Espanya les coses milloren (segurament molt menys del que un PP ja en campanya electoral ens vol fer creure) els bancs ja comencen a obrir la mà, però no per afavorir a les empreses necessitades de crèdits per tirar endavant, si no per tornar al totxo. A una escala més local, Barcelona està totalment entregada a una activitat econòmica com el turisme que mentre dura dóna bons rendiments econòmics, però aquest diguem-ne monocultiu comporta un risc important perquè depèn de masses factors, alguns dels quals són molt poc controlables.
- Falta solidaritat entre els països mediterranis afectats. No han fet un front comú.

¹ Diego Muro i Guillem Vidal Lorda. Mind the Gaps, the political consequences of the great recession in Europe. *Notes internacionals*. Cidob, Barcelona, maig 2014.

² Richard Clogg. *A Concise History of Greece*. Cambridge University Press, Cambridge, 2002.

³ Charlemagne. Southern Europe was never meant to join the euro. *The Economist*. 19 maig 2010.

⁴ José Luis González Vallvé i Miguel Ángel Benedicto. *La mayor operación de solidaridad de la historia*. Plaza y Valdés. Madrid, 2007.

⁵ Javier Doz. Salir de la crisis, refundar Europa. En *Europa 3.0*. Plaza y Valdés, Madrid 2014.

⁶ La troica deixa Portugal, l'austeritat segueix. *El Periódico de Catalunya*. Barcelona, 17 maig 2014.

⁷ Teresa de Sousa and Carlos Gaspar. *Portugal: integrate or be marginalised*. ECFR, Madrid, desembre 2012.

⁸ <http://cpi.transparency.org/cpi2013/results/>